

آسیب های فضای مجازی برای نوجوانان

زینب پورطاهرزاده

طلبه سطح ۲ حوزه علمیه حضرت فاطمه الزهرا(س) شهرستان آبادان

zeinab.pourtaherzadeh@gmail.com

چکیده

خانواده مهمترین نهاد اجتماعی است که مرزهای قابل نفوذی دارد و فضای مجازی توانسته است در آن رخنه کند، لذا ورود فضای مجازی به کانون خانواده موجب بروز آسیب هایی در هنجارها و نقش های اعضای خانواده به ویژه نوجوانان شده است. هدف از این تحقیق، بررسی آسیب های فضای مجازی در تعلیم و تربیت نوجوانان بوده است که در آن، آثار و پیامدهای منفی اینترنت را در رابطه با آداب و اخلاق زندگی خانوادگی مورد بررسی قرار داده است. روش علمی تحقیق حاضر نیز به صورت توصیفی- تحلیلی و روش جمع آوری مطالب به صورت کتابخانه ای و جستجو در پایگاه ها و منابع اطلاعات علمی اینترنتی بوده است. نتایج پژوهش نشان می دهد گسترش فضاهای مجازی اینترنتی آسیب های گوناگونی در زمینه تعلیم و تربیت نوجوانان ایجاد کرده است، از جمله آسیب های اخلاقی همچون دسترسی آسان به منابع غیر اخلاقی، تضعیف باورهای دینی و القای شبهات و تعارض ارزش ها، آسیب های شخصیتی مثل اعتیاد به فضای مجازی، انزوای اجتماعی و اتلاف وقت، و آسیب های خانوادگی از قبیل کاهش ارتباطات خانوادگی، تغییر الگوی تعامل میان والدین و فرزندان، از بین رفتن تعادل قدرت در خانواده و شکاف نسل ها. بنابراین، هدایت و نظارت والدین در کنار شناخت و آگاهی از آسیب های پیش روی فضای مجازی بهترین راهکار رفع آسیب های آن است.

کلید واژه: آسیب شناسی، فضای مجازی، نوجوانان

مقدمه

فضای مجازی به عنوان نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی توانسته است علی رغم عمر اندک، به سرعت در ابعاد گوناگون زندگی مردم نفوذ کند. مردم بسیاری در سنین مختلف و از گروه های اجتماعی متفاوت در فضای مجازی کنار هم آمده اند و از فاصله های بسیار دور در دنیای واقعی، از این طریق با هم ارتباط برقرار می کنند. امروزه روش های ارتباطی با دیگران از طریق اینترنت افزایش یافته است، روش هایی از جمله پست الکترونیک، پیام های کوتاه، چت روم ها، وب پایگاه ها، بازی ها و غیره.

امروزه خانواده ها در سبب فرهنگی خود مواجه با شبکه های ماهواره ای، فضای مجازی و رسانه های پیشرفته هستند که هر کدام به نوبه خود بخشی از فرآیند اثرگذاری در خانواده را هدف گرفته اند به طوری که بعضی از شبکه های ماهواره ای به طور تخصصی تمرکز خود را بر مقوله خانواده نهاده اند و پیام مشترک برنامه های این شبکه ها عبارت اند از: ترویج خانواده هایی بی سامان و لجام گسیخته در مقابل ساختار خانواده، عادی سازی خیانت همسران به یکدیگر، عادی جلوه دادن روابط جنسی دختر و پسر پیش از ازدواج، ترویج فرهنگ هم باشی به جای ازدواج و عادی جلوه دادن سقط جنین برای دختران (شکر بیگی، ۱۳۹۱).

دین اسلام کامل ترین دین است. اسلام علاوه بر زندگی فردی به مناسبات اجتماعی، از لحاظ فقهی، سیاسی، اجتماعی و اخلاقی نظر ویژه ای دارد و آموزه های اخلاقی فراوانش، همچون غیبت نکردن و صداقت در ارتباط با دو یا چند نفر که ما آن را اجتماع می نامیم و در زندگی اجتماعی نمودار می شود. با توجه به آنچه گفته شد، در فضای مجازی، روابط اجتماعی میان افراد، به سهولت برقرار می شود و اسلام در روابط اجتماعی چه از نظر سیاسی، فقهی، اجتماعی و اخلاقی صاحب نظر است. علاوه بر این، اخلاق اسلامی دارای مجموعه آموزه هایی است که راه زندگی صحیح را به همگان آموزش می دهد (شاملی، ۱۳۹۶). به همین منظور این مقاله به دنبال پاسخ به این سؤال است که فضای مجازی چه آسیب هایی برای نوجوانان به دنبال دارد؟

مفهوم فضای مجازی

پیشرفت و توسعه فضای مجازی، زمینه ساز فضاهای اجتماعی جدید شده و مجموعه ی گسترده ای از اجتماعات مجازی را به وجود آورده است، فضای بدون مرزی که روابط اجتماعی را تحت تأثیر قرار می دهد، بدین سان فناوری های نوین اطلاعات، اقصی نقاط عالم را در شبکه های جهانی ساخته شده از ابزارها به یکدیگر پیوند داده و ارتباطات رایانه ای، مجموعه گسترده ای از اجتماعات مجازی را به وجود آورده است.

فضای مجازی شبکه گسترده جهانی است که شبکه های مختلف رایانه را در اندازه های متعدد و حتی رایانه های شخصی را با استفاده از سخت افزار و نرم افزارهای گوناگون و با قراردادهای ارتباطی به یکدیگر متصل می کند، این شبکه جهانی از طریق خطوط تلفن، رایانه های شخصی و شبکه های رایانه ای به

یکدیگر متصل می شود و با اختصاص نشانی های الکترونیکی مشخص به هر یک از آن ها، برقراری ارتباط سریع و گسترده را میان کل کسانی که به شبکه متصل هستند، فراهم می کند و تبادل اطلاعات میان آنان را به صورت متن، صدا، تصویر و فیلم میسر می سازد.

شبکه جهانی اینترنت، یکی از مهمترین نوآوری هایی است که بعضی از نظریه پردازان برای تأکید بر اهمیت آن، تأثیرات این بزرگراه عظیم اطلاعاتی را مشابه با تأثیرات اختراع چاپ بر زندگی انسان ها ذکر کرده اند (محسنی، ۱۳۸۰: ۲۰).

فضای آزاد اینترنتی، محل حضور میلیون ها کنشگر اینترنتی است که می توانند با تفسیرهای نمادین در اینترنت به موارد زیر بپردازند:

۱. به کنش فردی و جمعی متقابل بپردازند.
۲. در اجتماعات مجازی حضور سایبری داشته باشند.
۳. گروه مجازی تشکیل بدهند.
۴. با افراد دیگری که از اینترنت استفاده می کنند، به بحث آزاد در مورد موضوعات گوناگون بپردازند.
۵. از اطلاعات و اخبار موجود در سایت های اینترنتی به صورت گزینشی و بدون داشتن محدودیت های رسانه های دیگر که بر خلاف اینترنت عمدتاً یک سویه اند، استفاده کنند (جلالی، ۱۳۷۹: ۹۶).

آسیب های اخلاقی

۱. دسترسی آسان به منابع غیر اخلاقی

مهمترین محصولات فرهنگی اعم از فیلم، عکس، متن، بازی های رایانه ای و اینترنتی را غرب و گاه شرق، تولید و سپس در فضای مجازی تبلیغ و توزیع میکند. بدین سان، یکی از خطرهای ناشی از فضای سایبر متوجه کشورهایی است که فرهنگ های متضاد با فرهنگ حاکم بر فضای سایبری دارند (طارمی، ۱۳۸۷: ۳۲).

یکی از نگرانی های عمده در خصوص افزایش دسترسی به اینترنت در خانه، قرار گرفتن نوجوانان در معرض مطالب جنسی است. سادگی دسترسی و فراوانی مطالب جنسی در اینترنت، نگرانی را نسبت به اثرات زیان بخش این گونه مطالب افزایش داده است. تصور بر این است که دسترسی کودکان و نوجوانان به هرزه نگاری از طریق اینترنت، ساده تر از روش های سنتی آن است.

یک فرض ضمنی دیگر این است که دسترسی گسترده به مطالب هرزه نگاری در اینترنت و از طریق تبلیغات، منجر به قرار گرفتن داوطلبانه در معرض این مطالب خواهد شد. نتایج این مطالعات نشان می دهد افزایش تصادفی در بین ۱۰ تا ۳۰ درصد از نوجوانان رخ داده است.

فروش نوارهای ویدئویی و آلات و لوازم جنسی از طریق اینترنت، هشت درصد از فعالیت های تجاری رژیم آمریکا را که افزون بر ۱۸ میلیارد دلار است در بر می گیرد. قشر جوان به خصوص نوجوانان در گروه سنی ۱۲ تا ۱۷ سال قربانیان عمده عاملان و دست اندرکاران چنین تجارت هنگفتی هستند. این گروه سنی عامل اصلی ثبات حرفه پورنوگرافی است.

بررسی نتایج پژوهش های روانشناسان دانشگاه تورنتو نشان می دهد کودکان بیشتر بعدازظهرها و نوجوانان و جوانان ساعت های پایانی شب را برای مراجعه به اینترنت انتخاب می کنند که هر چه اشتیاق به بازدید از سایت های غیر اخلاقی بیشتر باشد، زمان استفاده از اینترنت به سمت ساعت های پس از نیمه شب گرایش می یابد(احمدی، ۱۳۸۵: ۱۲).

۲. تضعیف باورهای دینی و القای شبهات فکری

از جمله چالش های شبکه های اجتماعی، تبلیغات ضد دینی و حمله به اعتقادات مذهبی افراد است. گروه های مغرض با اهداف از پیش تعیین شده و با شیوه های مخصوص، اقدام به تزلزل در باورهای کاربران سست عقیده و کم اطلاع می نمایند. همچنان که هم اکنون شبکه های اجتماعی، یکی از ابزارهای مورد استفاده برای تبلیغ بهائیت و عرفان های کاذب است. البته بهترین شیوه تنها انفعالی برخورد کردن و اکتفا نمودن به پاسخگویی به شبهات نیست، بلکه این حضور باید همراه با تهاجم نیز باشد به این معنا که عقاید و باورهای فرهنگ مهاجم را نیز با سؤالاتی که در مورد عقاید و نگرش هایشان وجود دارد، مورد هدف قرار داد و هیبت ظاهری آنان را شکست.

۳. تعارض ارزش ها

تغییرات فناوری، ارزش ها و هنجارهای اجتماعی را تحت تأثیر قرار داده است. یکی از چالش های فرا روی فرهنگ ها، برخورد با این پدیده است، چون ورود اینترنت همراه با ارزش های غربی چالش های جدیدی را در کشورهای دیگر به وجود آورده است.

از آنجایی که برخی از عناصر موجود در این پدیده مغایر با فرهنگ خودی، ارزش های اسلامی و ایرانی است، پس میتوان گفت اینترنت می تواند آسیب های زیادی به همراه داشته باشد. مثلا ورود اینترنت در حوزه خانواده، موجب تغییر نظام ارزشی در خانواده ها می شود، همچنان که در یک مطالعه تجربی نشان داده شد استفاده جوانان از اینترنت موجب کاهش ارزش های خانواده شده است(زنجانی زاده اعزازی و محمدجواد، ۱۳۸۴).

آسیب های شخصیتی

۱. اعتیاد به فضای مجازی

یکی از آسیب های فضای مجازی، اعتیاد به آن است، به طوری که از میان ۴۷ میلیون استفاده کننده از اینترنت در رژیم آمریکا، ۲ تا ۵ میلیون نفر دچار اعتیاد اینترنتی شده اند و با معضلات زیادی گریبانگیر هستند (اکبری و مینا اکبری، ۱۳۹۰: ۱۵۸).

در کشور ایران نیز با گسترش روزافزون اینترنت، این مسئله مشاهده می شود. نتیجه تحقیقات انجام شده در کشور نشان می دهد بیشترین استفاده کنندگان از اینترنت، جوانان هستند و ۳۵ درصد از آن ها به خاطر حضور در چت روم، ۲۸ درصد برای بازی های اینترنتی، ۳۰ درصد به منظور بررسی کردن پست الکترونیکی و ۲۵ درصد نیز به دلیل جستجو، وارد شبکه جهانی می شوند.

اعتیاد به اینترنت می تواند مشکلات زیادی در زمینه ی تحصیلی و خانوادگی برای مخاطبان به وجود آورد. اگر استفاده کنندگان از اینترنت نتوانند به مدت یک ماه دوری از اینترنت را تحمل کنند، در معرض خطر اعتیاد به آن قرار دارند، پدیده ای که اکنون نیز مشاهده می شود. به طوری که برخی از جوانان، شب ها را تا صبح با اینترنت می گذرانند و تمام صبح را خواب هستند. مسئله ای که آغازگر آسیب های متعدد دیگر نیز می شود.

طی تحقیقاتی که در خصوص دلایل گرایش و استفاده اعتیادآور افراد از اینترنت صورت گرفته است، به این نتایج رسیدند: افرادی که وقت زیادی را صرف استفاده از کامپیوتر می کنند، کسانی هستند که در زندگی با مشکلاتی مواجه اند. این افراد چون رغبتی به برخورد با مشکلات زندگی ندارند و مایل نیستند حتی با آنها رو به رو شوند، لذا به فعالیت اعتیادآور در اینترنت می پردازند (ذکایی و خطیبی، ۱۳۸۵: ۵۳).

اعتیاد به اینترنت، ضمن آن که معضلات کلی که نوجوانان و جوانان در هنگام دسترسی به اینترنت با آن روبرو می شوند را تشدید می کند، عامل مسائل و مصائب زیادی برای آنان می شود. افزایش حضور در فضای مجازی، تصور زندگی مجازی را جایگزین تصور زندگی واقعی می کند و در عین حال به خصوص نوجوانان به علت تأثیرپذیری بیشتر به علت موقعیت سنی خویش درک خود را از زندگی بر اساس فضای مجازی تجربه شده تعریف می کنند، و در هنگام ارتباط با فضای واقعی ممکن است یا توانایی درک آن فضا و برقراری ارتباط با آن را از دست بدهند و یا در تلاش باشند که بر اساس مناسبات مجازی آن را تفسیر نمایند. از سوی دیگر، حضور بیش از اندازه در فضای اینترنت باعث کاهش سطح مسئولیت پذیری جوانان و نوجوانان و غفلت آنان از برنامه های آموزشی و تربیتی پیش بینی شده برای آن ها می گردد که ادامه این وضعیت باعث عقب افتادن نوجوانان از سایر همسالانشان در برنامه های تحصیلی می گردد.

ارتباط فرزندان، خودآگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند، از بروز بسیاری از آسیب‌ها جلوگیری به عمل می‌آید.

فضای مجازی فی‌نفسه ابزاری بی‌طرف و خنثی است، اما این که اکنون مردم چگونه از آن استفاده می‌کنند، تعیین‌کننده است. اگر استفاده مناسب و مثبت باشد، در جهت توسعه جامعه حرکت خواهد کرد، در غیر این صورت مشکلات عمده‌ای را برای خانواده و اعضای آن به وجود می‌آورد.

به عبارت دیگر، شبکه جهانی اینترنت یک شبکه اطلاعاتی سریع با منابع بی‌شمار است که استفاده نادرست و بیش از حد از آن در بین برخی از افراد و غرق شدن در دنیای رایانه و جدایی از دنیای واقعی، فواید آن را به آسیب تبدیل می‌کند. به طوری که هم‌اکنون استفاده نادرست از این ابزار در میان کاربران در جوامع توسعه یافته چنان گسترش یافته است که از آن به عنوان یک بیماری نوظهور نام می‌برند که محصول عصر ارتباطات و انقلاب رایانه‌ای است.

در پایان، با توجه به یافته‌های پژوهش و اخلاق اسلامی، راهکارهای حفظ کاربران از این آسیب‌ها در قالب وظایف کاربر و خانواده و نهادهای حکومی بیان می‌شود:

وظایف کاربر

الف) استفاده خود را، به نیاز خود محدود کند و بیشتر از نیاز، از فضای مجازی استفاده نکند.

ب) هنگام استفاده از فضای مجازی، با تذکر دادن اصول اخلاقی به خود، مراقب باشد عملی برخلاف این اصول انجام ندهد.

ج) بعد از استفاده از فضای مجازی اعمال خود را حسابرسی کرده و ایرادش را مشخص کند و در دفعه بعد، آن‌ها را مدنظر قرار دهد.

ح) تا حد امکان، زمانی که در جمع خانواده و خویشان است از اینترنت و فضای مجازی استفاده نکند، بیشتر وقت خود را صرف اجتماع واقعی کرده و در فعالیت‌های مذهبی شرکت کند.

وظایف خانواده

ث) نوجوان یا جوان خود را با فعالیت‌های اجتماعی، مانند ورزش و عضویت در بسیج سرگرم کنند.

ص) با رفت و آمد با خویشان کاربر را به اجتماع واقعی بکشانند.

ن) در صورت نیاز، مقدار و نوع استفاده از اینترنت را به او آموزش و تذکر دهند.

ق) در عالم واقعی و مجازی، دوستان خوب و بااخلاقی برای او انتخاب کنند.

ت) پدر و مادر برای نوجوانان و جوانان وقت بگذارند و در آن زمان به مشکلات کاری‌شان نپردازند.

ل) وسایلی، مثل کامپیوتر را در فضای عمومی خانواده بگذارند، نه در اتاق خصوصی نوجوانان.
گ) وسایلی، مانند کامپیوتر و موبایل را که نوجوان با آن ها می تواند به فضای مجازی برود، باتوجه به سنش در اختیارش بگذارند.
م) روش استفاده صحیح از اینترنت و موبایل را به نوجوان آموزش دهند. همچنین، او را با فرصت ها و آسیب های استفاده بیش از حد از اینترنت آشنا کنند و سپس این ابزارها را در اختیارش بگذارند.
غ) عفاف و حجاب و نیز نحوه حفظ عفاف و حجاب در فضای مجازی را به دختران آموزش دهند.

وظایف نهادهای حکومتی

ش) برای حفظ امنیت کاربران، شبکه ملی اطلاعات ایجاد کنند.
ک) برنامه های فضای مجازی، مانند شبکه های اجتماعی بومی اسلامی را تهیه کرده و فعالیت های این نوع شبکه ها را گسترش دهند.
چ) در مدارس، به منظور آموزش فضای مجازی و آسیب ها و فرصت های آن، برای نوجوانان کلاس های آموزشی برگزار کنند.
پ) متنی آموزشی که نحوه استفاده اخلاقی را بر اساس سواد رسانه ای آموزش می دهد، تهیه کنند و آن را در تمام کافی نت ها بگذارند.
د) صداوسیما به منظور یادآوری آسیب های فضای مجازی، فیلم و سریال و برنامه های مستند بسازد.

منابع فارسی

- ۱) شکر بیگی، عالییه، (زنان و مناسبات خانواده)، نشست انجمن جامعه شناسی ایران، ۱۳۹۱ ه. ش.
- ۲) شاملی، علی اکبر، (آسیب های فردی فضای مجازی از منظر اخلاق اسلامی)، فصلنامه علمی - ترویجی در حوزه اخلاق، سال هفتم، شماره ۲۵، پیاپی ۴۷، ۱۳۹۶ ه. ش، صص ۱۱-۳۴.
- ۳) محسنی، منوچهر، جامعه شناسی جامعه اطلاعاتی، تهران: انتشارات دیدار، ۱۳۸۰ ه. ش.
- ۴) جلالی، علی اکبر، (نقش اینترنت در جهان آینده)، پژوهش و سنجش، سال هفتم، شماره ۲۱-۲۲: ۹۶-۱۱۰، ۱۳۷۹ ه. ش.
- ۵) طارمی، محمد حسین، (فضای سایبر، آسیب ها و مخاطرات)، ره آورد نور، شماره ۲۲: ۳۹-۳۲، ۱۳۸۷ ه. ش.
- ۶) احمدی، احیا، (نگاهی به استفاده از اینترنت در میان کودکان، نوجوانان و جوانان)، روزنامه همشهری، بخش دانش، شماره ۴۱۴۳: ۶ آذر، ۱۳۸۵ ه. ش.
- ۷) زنجانی زاده اعزازی، هما، محمد جواد، علی، (بررسی تأثیر اینترنت بر ارزشهای خانواده در بین دانش آموزان دبیرستانی ناحیه ۳ مشهد در سال ۸۳-۸۲)، مجله جامعه شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۲: ۱۴۶-۱۲۱، ۱۳۸۴ ه. ش.
- ۸) اکبری، ابوالقاسم، اکبری، مینا، آسیب شناسی اجتماعی، تهران: انتشارات رشد و توسعه، ۱۳۹۰ ه. ش.
- ۹) ذکایی، محمد سعید، خطیبی، فاخره، (بررسی رابطه حضور در فضای مجازی و هویت مدرن در بین کاربران اینترنتی جوان ایرانی)، علوم اجتماعی، شماره ۲: ۳۵-۳۳، ۱۳۸۵ ه. ش.
- ۱۰) صبوری خسروشاهی، حبیب، (بررسی آسیب های اجتماعی اینترنت)، تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۶ ه. ش.
- ۱۱) معیدفر، سعید، حبیب پور، کریم، گنجی، احمد، (اعتیاد اینترنتی، علل و پیامدهای آن)، رسانه، سال شانزدهم، شماره ۳، ۱۳۸۰ ه. ش.
- ۱۲) سعدی پور، اسماعیل، (بررسی اثرات اینترنت بر خانواده های ایرانی دارای فرزند نوجوان)، پژوهش های ارتباطی، دوره ۲۰، شماره ۷۶، شماره پیاپی ۴: ۱۶۹-۱۴۳، ۱۳۹۲ ه. ش.
- ۱۳) رحیمی، محمد، (عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف نسلی، مطالعه موردی: شهر خلخال)، پایان نامه کارشناسی ارشد، جامعه شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران، ۱۳۹۰ ه. ش.

۱۴) مرشدی زاد، علی، ظرفیت های فرا روی جهان اسلام در فضای مجازی، چ ۱، تهران : دانشگاه امام صادق(ع) و پژوهشگاه فرهنگ و هنر و ارتباطات، ۱۳۹۲ ه . ش.

- 15) Lee, S. J. and Y.G Chae (2007). Children's Internet Use in a Family Context: Influence on Family Relationships and Paternal Mediation. *Cyber Psychology and Behavior*. Vol 10. No 2: 640-644.
- 16) Watt, D. and J. M White (1999). Computers and the Family Life: A Family Developmental Perspective. *Journal of Comparative Family Studies*. Vol 30. No 1: 1-15.
- 17) <https://www.useit.com>.